

M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, 9759950154, 270 s.

Merve Okuyucu*

Edebiyat tarihi, bir dönemin fikir ve zihniyet dünyasının metinler ve o metinlerin sahibi zihinler üzerinden takip edilerek dönemin özelliklerinin ortaya konmasıdır. Bir devrin panoramasını veren edebiyat tarihi bizim edebiyatımızda pek çok nevi gibi Tanzimat Dönemi Edebiyatı ile görülen “yeni” bir tür olmuştur. Klasik bir akış içerisinde devam eden geleneksel edebiyatımız, gündemde olduğu dönemde edebiyatın dönemlere ayrılarak ele alınması gibi bir inceleme ihtiyacı doğmamıştır. İsimlendirme ya da dönemlere bölerek bakma anlayışı dairenin dışına çıkmakla mümkün olabilmektedir. Şinasi’nin 1859’da yayımladığı “Tercüme-i Manzûme” adlı eseri ile başlatılan Yeni Türk Edebiyatı, edebiyatta geleneksel dairenin dışına çıkılmasının ifadesidir. Değişim, farklılık ve peş peşe gelen “yeni”ler bütünü parçalamış, dairenin içi ve dışını birbirinden ayırmıştır. Bu noktadan itibaren de dışarıdan bir bakışla görülmeye maruz kalan Divan Edebiyatı “tezkire” ve “hâl tercemeleri” dışında bir şiir-şair incelemesine tabi tutulmaya başlanır. Tezkirelerin ihtiva ettiği birkaç satırlık sübjektif sanat, üslup değerlendirmeleri ile şair hayatına dair verilen bazen realiteden uzak bilgiler modern anlamıyla edebiyat tarihini karşılamamaktadır. Edebiyat tarihi çalışmaları 19.yy ile birlikte edebiyatımızda bir hüviyet kazanmış ve dönüp yine belki en fazla bir kırılma ve “medeniyet krizi” olan bu yüzyılı anlatma ihtiyacı duymuştur.

Osmanlı Dönemi’nde edebiyat tarihi adını taşıyan ilk kitap Abdülhalim Memduh’un “Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”sidir.(1328/1889).İlmi kıstaslara uygun ilk edebiyat tarihimiz sayılacak Köprülü’nün “Türk Edebiyatı Tarihi” isimli eseri ise Türk Edebiyatı’na genel bir bakışın eseridir. Geleneksel akışın bir noktada kesilmesini ifade eden Yeni Türk Edebiyatı, genel bakışla hazırlanan edebiyat tarihi kitaplarının en renkli ve sosyal içerikli bölümlerini oluştururken, 19.yüzyıl ile

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
merve.okuyucu@hotmail.com

başlayan bu dönem müstakil edebiyat tarihi çalışmaları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eseri, yazarının tamamlayamadığı fakat basılan kısmı kadarıyla bile Yeni Türk Edebiyatının başucu kaynaklarının başında gelen bir eserdir. Tanpınar'ın yalnızca bir araştırmacı bakışına tabi tutmadan kendi fikir ve sanat müktesebatıyla yoğurduğu ve yorumlamalara gittiği bu edebiyat tarihi çalışması edebiyat tarihçiliğimizde önemli bir basamaktır. Eserin başında 19. yüzyıla gelene kadarki klasik edebiyatımız hakkında bilgi ve görüşlere yer verilmesi Yeni Türk Edebiyatının oluştuğu zemini kavramak ve bu edebiyatı "yeni" bağlamında konumlandırabilmek bakımından önemlidir. Yine yazarın Şinâsi ile başlatacağı yeniliklerin hazırlayıcısı sayılacak Âkif Paşa ve "Adem Kasidesi" gibi kıvılcıkları ele alışı, hazırlayıcı kadroyu da vermesi açısından kıymetlidir. Tanpınar bu bağlamda, edebiyatımızın önemli bir dönemini hayat detaylandırmasına ayrıntıyla girmeden, dönemin algı, zihniyet ve fikir aynasında yansıyan eserleri yorumlaması bakımından sonraki edebiyat tarihçilerine yol gösterici olmuştur diyebiliriz.

19. asır edebiyat tarihi demek bir bağlamda sosyolojik bir tarih anlatımı demektir. Bu devir edebiyatını edebi eserlerin şaheser olma noktasından değil, denk düştüğü toplumsal ve belki siyasal değişimle ele alma lüzumu doğmuştur. Çünkü; edebiyat hayatın bizzat içinde ve hatta hayatı yapan, bu dönemin yeni dilini oluşturan, yeni insanını yetiştiren bir özge mektep olmuştur denebilir. 19. Asır Türk Edebiyatı Batılılaşma serencamının, gelenek- Batı arası sıkışmışlığın, çatışmanın ve hatta batılı felsefenin yansımalarının tarihidir denebilir. Aynı zamanda 19. yüzyıl aydını sayılan pek çok ismin ya devlet memurluğu görevinde bulunması veya siyasetle dirsek temaslarını düşünecek olursak 19. yüzyıl edebiyat tarihi türk modernleşmesini aydınlatacak önemli bir veriler bütünü olmaktadır.

Bu yazımızda 19. yüzyıldaki bu yenileşen, batılılaşan edebiyatı ve o edebiyatın aynasına "sır" olan "zihniyet" in ve "toplumsal değişim"lerin ele alındığı bir edebiyat tarihi olan Prof. Dr. Orhan Okay'ın "Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı" isimli edebiyat tarihi çalışması tanıtılmaya çalışılacaktır. 2005 yılında Derghâh Yayınları'ndan çıkan ve genel kronolojik iskeleti kaybetmeyen ancak isimler bazında tek tek bir döküm özelliği göstermeyen bu çalışmanın belki en önemli özelliklerinden biri yazarının dönem ile ilgili çeşitli ilmi makale ve ansiklopedi maddelerinin tasnifi, terkihi ile oluşturulmuş olmasıdır. Batılılaşma Dönemi Türk Edebiyatı ile ilgili iki küllü çalışması ("Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi", "İlk Türk Pozitivist ve Naturalisti Beşir Fuad") daha bulunan Orhan Okay alanın önemli araştırmacılarından biri olarak edebiyat tarihi çalışmalarına bu eseriyle kıymetli bir katkı sağlamıştır. Eserin alt başlığı, "fikirler-türler-topluluklar- temalar" olarak verilmiştir. Daha isimden anlaşılacağı üzere de yazar eserinde 1859 ile başlatılan Batılılaşma Devri Türk Edebiyatını tarihsel akış tabikiyle vermemiş fikirler, türler, topluluklar ve temalar üzerinden batılılaşma ve

değişimi takip etmeye göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle de bazen aynı konuya farklı başlıklarda tekraren değinildiği olmuştur.

Eser numaralandırma yapılmadan on ana başlık altında oluşturulmuştur. “Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme” ana başlığı altında ele alınan kısımda, Batılılaşma kavramı ve Osmanlıda Batılılaşmanın idraki ve yönü üzerinde durulmuş, günümüze değin farklı kılıklara bürünerek gelen “Batılılaşma kavramı” ile birlikte “değişen medeniyet algısı”, Batı medeniyetinin tek medenilik ölçütü kabul edilişi, “değişen din algısı” ve bunun edebiyata yansımaları muhtelif örneklerle gösterilirken; bu değişen algıların yerine yavaş yavaş Şinasi ile birlikte monte edilmeye başlanan “materyalizm ve pozitivizm” hakkında tespitler yapılmıştır. Yazar, eserinde dönemlere direkt giriş yapmadan Tanpınar’ın eserini oluştururken izlediği yola benzer bir yol izlemiş dönemin zihniyet panoramasını, değişimin üzerine bina edildiği düşünceler toplamını çizmeye çalışmıştır. Daha önce de söylenildiği gibi bu dönemi zihniyet ve fikirden ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır. Bu dönem edebiyatını anlatabilmek için de öncelikle sağlam bir fikri temel izleği vermek gerekmektedir.

Kıtapta ikinci olarak ise “Batılılaşma Dönemi Türk Edebiyatı” adı altında Tanzimat I.Dönem olarak adlandırılan dönemin edebi ortamı; değişen ve ilk kez görülen türler ve sonra da konu ve temalar üzerinden anlatılmıştır. Batıdan ilk kez bu dönem ile gelen ve adeta edebiyatımızın yönünü değiştiren “roman” türü tercüme ve ilk örnekleri ile isim isim ele alınmıştır. Bu türün ayrı bir ana başlık altında detaylı şekilde işlenişi romanın taşıdığı toplumsal kodlar, medeniyet kodları bağlamında batılılaşma sürecimizde edindiği özellikli yeri göstermesi bakımından dikkate değer olduğu söylenebilir.

Orhan Okay’ın eserinin en dikkate değer ve önemli özelliği “II. Abdülhamid Dönemi Edebiyatı” isimlendirmesidir diyebiliriz. Orhan Okay, genel kabulle Tanzimat’ın II. Dönemi olarak adlandırılan Ekrem, Hâmid, Sezai isimlerinin öncüsü olduğu dönemi, Tanzimat’ın I. Dönemi’nden yani Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa üçlüsünden ayırarak “Ara Nesil” ve “Edebiyat-ı Cedîde” ile birleştirir ve bu üç dönemi özelliklerinin birbirine eklenmesi ve birbirini tamamlaması “ortak bir karakter göstermesi” bakımından tek bir isim altında birleştirir: II. Abdülhamid Dönemi Edebiyatı. Tek bir başlık altında toplandığında kendi içinde bir gelişimi de ifade ettiğini söyleyebileceğimiz bu grupların özellik olarak neredeyse tamamen Tanzimat’ın I. Döneminden ayrılıyor olması bu tasnif ve isimlendirmeyi dikkate değer ve kıymetli yapmaktadır diyebiliriz. Bundan sonraki bölümlerde sırasıyla Osmanlı’nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında eserler veren topluluklar ve temsilcileri, 1923’e kadar olan edebi ortam şekil, tür, muhteva ve topluluklar üzerinden muhtelif örnekler dikkate alınarak nazarı dikkatlere sunulmuştur. “Türk Edebiyatının Yenileşme Dönemiyle İlgili Bazı Monografik Konular” ana başlığı yazarın “edebiyat ve edebiyat tarihi” üzerine

görüş ve düşüncelerini içeren yazılardan müteşekkildir. “Mektup” ve “hatırat” gibi yenileşme döneminin iki mühim türü üzerinde durulan bölümün ardından dönem edebiyatında çokça işlenen “aile”, “İstanbul” gibi konular ile “hiciv” üzerinde durulmuş, bir kısım aydının imparatorluğun kurtuluşu olarak gördüğü, İslamcılığın dönem edebiyatındaki yansımaları ve en büyük aksi Âkif’e kısaca değinilip Necip Fazıl’a kadar -1960’a- kadar birkaç paragraf ile bağlanan zincir, 1960 sonrasının veludluğu hatırlatılarak ima ile geçilmiştir diyebiliriz.

Orhan Okay’ın “Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı” isimli çalışması alanın önemli bir araştırmacısının özel dikkatlerini ihtiva eden birikimlerinin terkibi bir eser olması, batılılaşmayı belli bir kronolojik iskelet ve kompozisyon dahilinde fikir, konu, tema ve şekil üzerinden takip eden bir yapıda ele alması, “Ara Nesil” ve “Edebiyat-ı Cedîde”nin “II. Abdülhamid Devri Edebiyatı” adı altında ayrı bir başlık altında incelemesi gibi pek çok bakımdan Yeni Türk Edebiyatı sahasına, edebiyat tarihi çalışmalarına önemli bir katkı sunmaktadır.